

ПОДАТКОВИЙ КОМПЛАЄНС ЯК ІНСТРУМЕНТ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В умовах нестабільності та суперечності процесів реформування в українській економіці одним з найважливіших завдань розвитку вітчизняного бізнесу являється формування стійкої системи економічної безпеки підприємств. Завдання економічної безпеки полягає у мінімізації наслідків окремих негативних складових зовнішнього та внутрішнього середовища.

Одним зі значимих елементів системи економічної безпеки є податкова безпека, яка визначається мірою захищеності підприємства (як платника податків) від фінансових й інших втрат податкового характеру.

Механізмом забезпечення податкової безпеки підприємства є формування раціональної системи моніторингу та управління податковими ризиками, під якими розуміється вірогідність виникнення потенційної загрози додаткових витрат (донарахування податків, штрафи, пені і тому подібне) внаслідок недотримання законодавчих актів у сфері оподаткування, здійснення податкових правопорушень, що спричиняє зростання податкового навантаження [1]. Тут і виникає потреба у впровадженні системи податкового комплаєнса.

Достатньо багато вітчизняних вчених присвячують свої наукові дослідження категорії «комплаєнс»: Н. В. Москаленко, О. В. Овсієнко, Г. А. Нерсесян, Т. В. Момот, Ю. І. Мізік, С. Я. Політучій, О. М. Колодізев, О. В. Коцюба та інші. Однак, в роботах українських авторів комплаєнс розглядається, в основному, в межах протидії корупції або в фінансово-кредитній сфері.

В результаті недостатньо дослідженими залишаються питання регуляторного комплаєнсу у інших сферах, які характеризуються значним регулюванням з боку держави. Таким, наприклад, є податковий комплаєнс.

Метою роботи є висвітлення основних положень податкового комплаєнсу як фактору забезпечення податкової безпеки підприємства та впровадження податкового комплаєнсу на вітчизняних підприємствах.

У різних сферах та юрисдикціях у поняття «комплаєнс» вкладається різноманітна функціональність в залежності від специфіки конкретної організації. Тому за допомогою створених додаткових процесів в галузі комплаєнса

таке підприємство в змозі реалізувати персональну структуру комплаєнс-контролю.

Комплаєнс походить від англійського слова *compliance* – згода, відповідність (*to comply* – відповідати) [2]. У широкому значенні слова комплаєнс означає відповідність нормам закону, стандартам і регулятивним встановленим правилам. У вузькому сенсі комплаєнс – це виявлення ризиків порушень законодавства при використанні як ресурсів комерційних організацій, так і державних коштів, а також ознак фактів корупції.

У контексті бізнесу комплаєнс означає законність дій компанії в цілому і кожного її співробітника (від топ-менеджменту до всіх філій та підрозділів). В очах контрагентів комплаєнс-перевірка підтверджує, що ви відповідаєте вимогам законодавства, запропонованим правилам, нормам певних стандартів і/або умовам договору [3].

При цьому впровадження системи комплаєнс має бути спрямоване на вирішення одночасно декількох завдань [1]:

- виконання формальних вимог законодавства, регулюючих органів, інвесторів, бізнес-партнерів;
- забезпечення правового захисту від претензій з боку регуляторів, пом'якшення штрафних санкцій;
- поліпшення ділового іміджу, підвищення довіри з боку органів, які проводять перевірку;
- як протидія корупції.

Оскільки система комплаєнс в цілому є сукупністю процесів і процедур, спрямованих на забезпечення відповідності організації вимогам вживаного законодавства, то ця система у рамках оподаткування дозволить зменшити протиріччя, що виникають між платником податків і податковими органами.

Основною метою податкового комплаєнса є мінімізація фінансово-економічних, правових і податкових витрат, що виникають в результаті порушення податкового законодавства. Крім того, податковий комплаєнс забезпечує дотримання й інших регуляторних вимог (МСФЗ, МСА та інших стандартів), що пред'являються до процесу оподаткування в організації.

Система податкового комплаєнса дозволяє завчасно виявляти та впливати на податкові ризики, а якщо вони вже сформовані, – адекватно оцінювати

і мінімізувати їх негативні наслідки, що по суті і є основою забезпечення податкової безпеки підприємства.

Перші кроки комплаєнс-контроль зробив у банківській сфері [4]. У 2003 році Базельський комітет з питань банківського нагляду опублікував консультативний документ «Служба комплаєнс у банках» (Compliance function in banks) [4], у якому міститься набір рекомендацій з побудови ефективної системи корпоративного управління в кредитних організаціях. Цим документом рекомендувалося розмежувати функції внутрішнього аудиту, комплаєнс-контролю та ризик-менеджменту. Процедури комплаєнса досить швидко перейшли з банківської сфери в інші галузі економіки. Порівняно нещодавно вони почали застосовуватися і в корпоративному податковому контролі. Так виник податковий комплаєнс [4].

Міжнародний досвід показує, що питання впровадження податкового комплаєнса не стоїть; його давно і успішно впроваджують. Наприклад, у Франції в 2019 році запущена програма податкового моніторингу, яка включає:

- розвиток інструментів такого моніторингу для великого бізнесу;
- податкова підтримка малого та середнього бізнесу, що персоналізується;
- перевірка дотримання податкового законодавства третьою стороною;
- підтримка французьких компаній за кордоном (виявлення труднощів з іноземними податковими органами, підтримка в частині міжнародної юридичної і економічної експертизи) [5].

Податковий комплаєнс є частиною стандартів відповідального ведення бізнесу, які знайшли своє відображення в Керівництві ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) для багатонаціональних підприємств.

Податковий комплаєнс в найширшому сенсі означає відповідність податковим нормам закону, стандартам і встановленим правилам. Якщо платник податків впровадив податковий комплаєнс і може виявляти та повідомляти про істотні ризики податкової адміністрації, роль контролюючого органу може бути зосереджена на оцінці системи моніторингу самого платника податків, а не на детальній перевірці його операцій [6].

Безумовно, важливою складовою впровадження комплексного податкового комплаєнса є оцінка не лише власних податкових ризиків компанії, але і податкових ризиків контрагентів. Вимога до належного управління податковими ризиками пред'являється до контрагентів компаніями з метою мінімізувати власні бізнес-ризиків. Значною мірою потребу в оцінці фінансових ризиків

контрагентів і клієнтів відчувають компанії фінансового сектору: інститути розвитку, банки, інвестиційні фонди. Так, наприклад, розвиток інструментарію Європейського інвестиційного банку (ЕІБ) припускає, що від контрагентів очікується [7]:

- дотримання застосованих національних, європейських і (чи) міжнародних правил і утримання від використання заходів, спрямованих на ухилення від сплати податків;

- зберігання та надання точної й актуальної інформації про власників-бенефіціарів;

- відмова від використання трансграничних структур за участю юрисдикцій з виявленими недоліками належного податкового управління провідними організаціями (зокрема, ОЕСР), які мотивовані виключно податковими міркуваннями і не мають якої-небудь економічної суті;

- відповідність принципу «витагнутої руки» для операцій з пов'язаними сторонами [7].

Концепції належної обачності відомі податковому праву низки зарубіжних країн. Наприклад, в Польщі відповідно до нових правил, платники податків зобов'язані проявляти належну обачність при перевірці умов, що дозволяють застосовувати знижену ставку податку або звільнення від податків. При оцінці того, чи діяв платник податків з належною обачністю, слід брати до уваги характер і масштаб ділової активності, здійснюваної підприємством [8].

Служба з податків і митних зборів Великобританії (HMRC) вказує, що у разі, якщо платник податків не проявив належної обачності при закупівлі та митному декларуванні імпортованого товару, і на підставі неправдивої інформації від контрагента припустимо заниження сум ПДВ або митних виплат, він нестиме солідарну відповідальність за податкові або митні правопорушення. У 2017 році HMRC склала детальне керівництво про те, як забезпечити достатній рівень обачності, на що звертати увагу в таких угодах, і які дії робити для перевірки контрагента [9].

Щоб проводити оцінку податкових ризиків контрагента, необхідно використати інформацію з різноманітних джерел, включаючи інформаційні ресурси податкових адміністрацій. Наприклад, в Естонії створена система «Оцінка податкової поведінки» – нова електронна послуга для підприємств з отримання інформації і оцінок щодо їх податкової поведінки від Податково-

митного департаменту. Окрім загальнодоступних даних про кожну компанію, розраховуються дві оцінки податкової поведінки: оцінка податкової дисципліни та оцінка стану податкових справ. Оцінки розраховуються на підставі даних, захищених податковою таємницею, і будуть видні тільки представникам компанії [10].

За допомогою рейтингів податкової поведінки компанії також можуть швидко та легко проводити перевірку цих своїх контрагентів за транзакціями, щоб переконатися, що податкові питання їх партнерів в порядку. Для цього бізнес-оператори можуть звертатися до своїх партнерів по угодах з проханням отримати доступ до інформації про рейтинги партнерів.

Для українських компаній обов'язковою умовою впровадження комплаєнс-контролю є співпраця з зарубіжними компаніями, оскільки в такому випадку діяльність українських компаній потрапляє під юрисдикцію міжнародного права.

Наведемо приклад компанії Siemens після корупційного скандалу 2008 року [12]. Компанією були сформовані правила, які повинні були звести до мінімуму ймовірність повторення ситуації. Девіз «Тільки чистий бізнес – це бізнес Siemens» підкреслює відсутність толерантності до корупції і порушень правил конкуренції. Для цього корпорація розробила внутрішні документи, дійсні для всіх підрозділів і постачальників. Компанія розміщує щорічну звітність на офіційному сайті. Також там можна повідомити про факти порушень [12].

Хоча потрібно відмітити, що у 2019 – 2020 рр. була прийнята ціла низка законів, які торкнулися фактично будь-якого бізнесу. Наприклад, з 01.01.2020 р. набрав чинності Закон «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції [13]. Потім 29.12.2019 р. набув чинності ще один закон, який стосується комплаєнса – «Про внесення змін до Податкового кодексу України» [13] у зв'язку з ратифікацією Угоди між Урядом України та Урядом США для поліпшення виконання податкових правил і застосування положень Закону США «Про податкові вимоги до іноземних рахунків» (FATCA)» [13]. Ще зміни у комплаєнс-процесі передбачають Закони України № 128-IX «Про внесення змін до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [13] і № 129-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо

детінізації розрахунків у сфері торгівлі та послуг» [13], які частково набули чинності 19.04.2020 р., а також нова редакція Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [13], що набув чинності 28.04.2020 р. Ці законодавчі акти стосуються протидії корупції, що безпосередньо торкається і податкового комплаєнса.

Також можна згадати, що у 2019 році у рамках реалізації Програми ЄС «Підтримка державного управління фінансами для України – EU4PFM» міжнародні експерти EU4PFM провели у ДФС семінар і робочу сесію на тему «Стратегія сприяння добровільному дотриманню податкового законодавства (Комплаєнс стратегія)» [19]. Це був перший крок на шляху до якісних змін у підходах до податкового адміністрування та сприйняття податкових органів платниками, що дозволить вивести відносини з платниками податків на зовсім новий рівень, який ґрунтується на довірі та партнерстві [19]. Але те, наскільки практично буде реалізована ця Програма, ДФС не навела, і як ці всі заходи впливатимуть на подальше втілення податкового комплаєнса на підприємствах України ще треба аналізувати.

Та все ж таки, для чого передбачений податковий комплаєнс, і які проблеми вирішить його впровадження на підприємстві? Розглянемо ці питання з боку джерел податкових ризиків.

Податковий комплаєнс передбачений для того, щоб завчасно виявити податкові ризики та попередити виникнення ситуацій, з якими вони пов'язані, а якщо виключити подібні ситуації неможливо – оцінити податкові ризики та знизити їх рівень.

Податкові ризики можна розділити на внутрішні (бізнес-рішення) та зовнішні (до них відносяться специфіка податкового законодавства, правозастосовна практика тощо). Причому до сфери податкового комплаєнса відносяться тільки рішення, які не пройшли податкової експертизи в компанії (або у аудиторів, консультантів) з питань, за якими законодавство і (або) практика мінливі.

Проведення ідентифікації та оцінки ризиків є необхідною попередньою роботою, яка проводиться перед виконанням основного завдання – мінімізацією ризиків. Якщо ж контроль податкових ризиків недостатній, то це може призвести до вкрай негативних наслідків: зниження вартості бізнесу, значної переплати податків, адміністративних і карних переслідувань, навіть банкрутства компанії [3].

Фахівці з податкового комплаєнса проводять поточний, регулярний або разовий аудит, після чого виявляють ризики та пропонують способи їх скорочення. Регулярний аудит може проводитися за період 1–3 роки. Разовий аудит можуть проводити перед конкретною операцією, щоб оцінити можливі наслідки та запобігти ризикам [3].

На наш погляд, не можна ототожнювати комплаєнс і систему внутрішнього контролю, оскільки в основі комплаєнс-функції лежить превентивний контроль (тобто комплаєнс працює в попереджувальному режимі), в той час як внутрішні контролери проводять аналіз вже dokonаних фактів господарської діяльності та встановлюють їх відповідність вимогам податкового законодавства.

Також невірно вважати податковий комплаєнс елементом лише системи внутрішнього контролю податків, оскільки деякі функції податкового комплаєнса виходять за рамки системи внутрішнього контролю, в тому числі: моніторинг ефективності управління податковим ризиком; виявлення випадків конфліктів інтересів з перевіряючими органами; виявлення та аналіз операцій, які з точки зору податкового законодавства носять двоякий характер.

Податковий комплаєнс формує фундамент внутрішнього контролю над податками в будь-якій організації. У той же самий час, податковий комплаєнс – це елемент і ризик-менеджменту, оскільки однією з основних його завдань є управління податковими ризиками.

Тому, на наш погляд, податковий комплаєнс необхідно розглядати як частину системи внутрішнього контролю податків й одночасно як невід'ємний елемент системи корпоративного управління податковими ризиками, об'єднання функцій яких може забезпечити синергетичний ефект, який буде сприяти підвищенню рівня податкової безпеки підприємства.

Ефективність функціонування податкового комплаєнса на підприємстві багато в чому залежить від грамотної його інтеграції в пов'язані підсистеми корпоративного управління, в тому числі системи ризик-менеджменту, внутрішнього контролю та податкової безпеки.

Тому впровадження податкового комплаєнса в систему управління підприємством необхідно проводити поетапно і тільки на основі системного підходу. Будь-які позасистемні спроби «вбудувати» комплаєнс в існуючу структуру управління можуть завдати шкоди як бізнесу в цілому, так і перешкодити ефективному та результативному виконанню податкової функції. Іншими словами, безсистемність

при організації податкового комплаєнса спричинить за собою великі, більші ніж заплановані, фінансові витрати на організацію даної системи.

Як уже зазначалося, податковий комплаєнс носить превентивний характер, що безпосередньо впливає на склад комплаєнс-процедур. Комплаєнс-процедури, які належать до сфери оподаткування, повинні бути спрямовані на виявлення потенційних податкових ризиків, що загрожують підприємству, а також на зіставлення дій з їх запобігання з можливими наслідками для визначення й оцінки обраних способів і методів забезпечення податкової безпеки.

Впровадження податкового комплаєнса, який, об'єднуючи в собі функції системи внутрішнього контролю податків і корпоративного управління податковими ризиками, забезпечить синергічний ефект при мінімізації податкових ризиків та підвищить рівень податкової безпеки підприємства.

Впровадження податкової комплаєнс-стратегії в господарську діяльність вітчизняного підприємства будь-якої юрисдикції призведе до необхідного зменшення податкових ризиків, а саме: недотримання вимог податкового законодавства, спрощення подання будь-якої звітності та сплати податків, спільними зусиллями усування перешкоди в майбутньому.

Необхідний розроблений алгоритм дій щодо впровадження податкового комплаєнса буде сприяти більш раціональному його функціонуванню за рахунок оптимальної інтеграції в пов'язані підсистеми управління підприємством. Практична ж реалізація розроблених комплаєнс-процедур дозволить своєчасно відстежувати й ефективно протистояти податковим ризикам різних видів, що скоротить фінансово-економічні, правові та податкові витрати підприємства, які виникають внаслідок порушення податкового законодавства.

Список використаних джерел

1. Власова О. Є. Податковий комплаєнс як спосіб забезпечення податкової безпеки підприємства. *Обліково-аналітичне забезпечення системи фінансово-економічної безпеки: інформаційно-комунікаційні технології та антикорупційний менеджмент* : тези доп. VIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 7-8 листоп. 2019 р.). Харків, 2019. URL: <https://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/2326/2208> (дата звернення: 18.02.2021).
2. Словник бізнес-термінів. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/business/19436> (дата звернення: 04.02.2021).
3. Youcontrol. Інтернет видання. URL: <https://youcontrol.com.ua/blog/komplaiens-kontrol-shcho-tse-i-navishcho> (дата звернення: 04.02.2021).
4. Compliance and the compliance function in banks: Basel Committee on Banking Supervision. 2005. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs113.pdf> (дата звернення: 18.02.2021).

5. Програма податкового моніторингу. Франція. URL: <http://www.finances.gouv.fr/>.
6. Організація економічного співробітництва та розвитку. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-ekonomichnogo-spivrobotnictva-ta-rozvitku> (дата звернення: 04.02.2021).
7. Європейський інвестиційний банк (ЕІБ). URL: <https://mof.gov.ua/uk/eib> (дата звернення: 18.02.2021).
8. Закон Польщі від 15 лютого 1992 року про корпоративний прибутковий податок. URL: <https://fbs-tax.com/uk/tax-planning/poland/taxation-in-poland/> (дата звернення: 04.02.2021).
9. Керівництво HMRC по зниженню ризиків ухилення від податків. Великобританія. URL: <http://www.hmrc.gov.uk/> (дата звернення: 04.02.2021).
10. Податково-митний департамент Естонії. URL: <http://www.emta.ee> (дата звернення: 04.02.2021).
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 43. Ст. 1353.
12. Компанія Siemens заплатить штраф за підкуп грецьких чиновників. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/272147/kompaniya-siemens-zaplatyt-shtraf-za-pidkup-gretskyh-chynovnykiv> (дата звернення: 04.02.2021).
13. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 04.02.2021).
14. Москаленко Н. В. Теоретичні аспекти запровадження комплаєнс-контролю в Україні. Економічний вісник. Серія : Фінанси, облік, оподаткування. 2018. Вип. 2. С. 106–112. 750
15. Овсієнко О. В. Комплаєнс у бізнес-адмініструванні та його роль у створенні ефективних норм господарської поведінки. Економічний простір. 2018. № 134. С. 173–185.
16. Нерсесян Г. А. Фінансові комплаєнс-стратегії як універсальні моделі для стратегічного менеджменту у інших галузях бізнесу. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2017. № 15 (2). С. 16–20.
17. Момот Т. В., Мізік Ю. І., Політучій С. Я. Антикорупційний комплаєнс у системі стратегічного моніторингу кадрової безпеки підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 6. С. 167–174.
18. Колодізев О. М., Коцюба О. В. Морфологічний аналіз сутності поняття «комплаєнс» як основа фінансової стабільності банку. Бізнес Інформ. 2018. № 12. С. 365–373.
19. У ДФС розпочато підготовку Комплаєнс стратегії. URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/386784.html> (дата звернення: 03.03.2021).
20. What is COMPLIANCE, або Як оцінювати податковий ризик? URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100013546-what-is-complianceabo-yak-otsinyuvati-podatkoviy-rizik?issue=5715>. (дата звернення: 03.03.2021).